

οικογένειες τους και δεν επείγονται ιδιαίτερα. Η διάρκεια του ταξιδιού επιμηκύνεται περισσότερο όταν αποφασίζουν μετά από πρόσκληση του πρωθυπουργού της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης Jan Smuts, να παραμείνουν για αρκετό διάστημα στη χώρα αυτή έκτος αν θεωρηθεί αναγκαίο να μεταβούν άμεσα στο Λονδίνο. Ο Γεώργιος και η κυβέρνηση Τσουδερού φθάνουν τελικά στην Αγγλία στις 23 Σεπτεμβρίου 1941 περίπου τρεις μήνες μετά την αναχώρησή τους από το Κάιρο.

Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ

Η δραστηριότητα της κυβέρνησης εξορίας στο πρώτο εξάμηνο της θητείας της και ιδιαίτερα μετά την άφιξή της στο Λονδίνο αφορά μέτρα τα οποία όχι μόνο προσαρμόζουν τη λειτουργία της και τη συνέχιση των κρατικών θεσμών στις νέες συνθήκες εξορίας αλλά επιβεβαιώνουν την κυριαρχία της επεμβαίνοντας στο χώρο των οικονομικών συναλλαγών που διενεργούνται στην κατεχόμενη Ελλάδα. Μια τέτοια ενέργεια είναι η δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 28 Οκτωβρίου 1941 της συντακτικής πράξης «Περί οργανώσεως των κρατικών λειτουργιών» και του Α.Ν.3066 «Περί μέτρων αμύνης της οικονομίας της χώρας κατά των πράξεων του εχθρού»,⁶ Με το νόμο αυτό απαγορεύει και κηρύσσει άκυρες όλες τις οικονομικές συναλλαγές που γίνονται στην Ελλάδα με τον εχθρό. Ειδικό άρθρο προβλέπει ότι είναι παράνομος κάθε φόρος που βαρύνει πλοία ευρισκόμενα κάτω από τον έλεγχο της ελληνικής κυβέρνησης ή των συμμάχων της και ο οποίος εισπράττεται από οποιαδήποτε αρχή που εδρεύει στην κατεχόμενη από τον εχθρό επικράτεια. Ήδη όμως η κυβέρνηση έχει τροποποιήσει από τις αρχές Σεπτεμβρίου 1941 τον Α.Ν.2075 του 1939 που επιβάλλει έκτακτο προσωρινό φόρο στα κέρδη των φορτηγών πλοίων ώστε να καταβάλλεται σε τράπεζες του Λονδίνου και της Νέας Υόρκης. Με νέο νόμο το Δεκέμβριο 1941 καθορίζει το φόρο με βάση το εκτόπισμα των πλοίων ενώ παράλληλα έρχεται σε συμφωνία με την Ένωση Εφοπλιστών και το Βρετανικό Υπουργείο Πολεμικών Μεταφορών, που έχει χρονοναυλώσει το σύνολο του εμπορικού

⁶ ΦΕΚ Αριθμός 172, Λονδίνο 28 Οκτωβρίου 1941.

στόλου, ώστε είκοσι περίπου από τα νεότερα και μεγαλύτερα πλοία να ναυλωθούν έξω από την επικίνδυνη ζώνη και στην ελεύθερη ναυλαγορά.⁷

Τα έσοδα από τη φορολογία των πλοίων η κυβέρνηση τα θεωρεί ανεπαρκή και για το λόγο αυτό ζητά τον Ιούνιο 1941 από την αγγλική κυβέρνηση να συνεχίσει την οικονομική βοήθεια των 600.000 λιρών το μήνα επειδή υποστηρίζει ότι δεν πρέπει να χρησιμοποιήσει τα αποθέματα της Τράπεζας της Ελλάδας γιατί είναι απολύτως απαραίτητα για την ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας από την καταστροφή που την απειλεί από την έκδοση από τις Αρχές Κατοχής χαρτονομίσματος χωρίς αντίκρισμα. Η αντίθετη άποψη της βρετανικής κυβέρνησης την οποία υποστηρίζει με επιμονή οδηγεί σε σειρά διαπραγματεύσεων και τελικά σε συμφωνία στα τέλη Ιανουαρίου 1942⁸.

Παράλληλα όμως με αυτή την κυβερνητική δραστηριότητα μία σειρά πράξεων και παραλείψεων του ίδιου του Τσουδερού οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το βασικό θέμα που τον απασχολεί αυτή την περίοδο τουλάχιστον είναι να εξασφαλίσει τις προϋποθέσεις ώστε να επιστρέψει στην Ελλάδα ως πρωθυπουργός.

Επειδή γνωρίζει ότι ο ίδιος στερείται πολιτικών ερεισμάτων η πρόταση του για την επίλυση του πολιτικού προβλήματος στην μεταπολεμική Ελλάδα είναι η εξασφάλιση εδαφικών διεκδικήσεων και η προβολή της μοναρχίας και συγκεκριμένα του Γεώργιου ως το πλέον ενδεδειγμένο καθεστώς για τη μεταπολεμική Ελλάδα με τον ίδιο ως πρωθυπουργό.

Για την εξασφάλιση του θεσμού συμβάλλει με ιδιαίτερη προσοχή. Κατά την παραμονή της κυβέρνησης στη Νοτιοαφρικανική Ένωση έχει καταρτίσει και δημοσιεύσει στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως τον Α.Ν.3061 «Περί Αντιβασιλείας». Στην πρώτη παράγραφο της Εισηγητικής Έκθεσης, που υποβάλλεται στον Γεώργιο, επισημαίνεται ότι ο τόπος δεν θα έπρεπε να στερηθεί ούτε για μία στιγμή τον ανώτατο ρυθμιστικό παράγοντα του πολιτεύματος που είναι ο βασιλιάς. Σύμφωνα με το νόμο αυτό ο Τσουδερός ορίζεται μέλος της τριμελούς Αντιβασιλείας που ασκεί την εξουσία αν ο

⁷ Η. Βενέζης, *Εμμανουήλ Τσουδερός...* σ.258-260

⁸ R6109 F.O.371/29837 Σιμόπουλος προς F.O., Υπόμνημα 11 Ιουνίου 1941 στο Μ.Σπηλιωτοπούλου, Π.Παπαστράτης (σύνταξη) *Χρονολόγιο Γεγονότων 1940-1944. Από τα έγγραφα του Βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών*, Τόμος Α' 1940-1943, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρο Ερευνας της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού, Αθήνα 2002, σ.208

βασιλιάς είναι ανήλικος. Ο νόμος προβλέπει επίσης ότι αυτή η ιδιότητα του μέλους είναι προσωπική και ανεξάρτητη από το δημόσιο λειτούργημα που ασκεί το μέλος.⁹

Οι θέσεις του Τσουδερού υπέρ της μοναρχίας που έχουν διατυπωθεί εκτενώς στο υπόμνημα του Τσουδερού στο Γεώργιο το καλοκαίρι του 1941 επαναλαμβάνεται σε σειρά υπομνημάτων που υποβάλλει στο Foreign Office, άλλα αναπτύσσονται και προφορικά στις συναντήσεις που έχει με τον Churchill, τον Eden και τα στελέχη του Foreign Office αμέσως μετά την άφιξη της κυβέρνησης εξορίας στο Λονδίνο. Συνοδεύονται επίσης και από την πρόταση του για μία μεταπολεμική συμμαχία με την Βρετανία ώστε να καταστεί η Ελλάδα ο ακρογωνιαίος λίθος της βρετανικής πολιτικής στην Ανατολική Μεσόγειο.

Αυτό που διαφέρει είναι η απροκάλυπτη βρετανική επέμβαση που ζητά ο Τσουδερός για να επανέλθει ο Γεώργιος στην εξουσία μετά την απελευθέρωση. Σε γραπτό υπόμνημα του στις αρχές Νοεμβρίου ζητά να επανέλθει ο Γεώργιος με κάθε τρόπο ακόμα και « με βρετανικές ξιφολόγχες» όπως παρατηρεί χαρακτηριστικά Βρετανός διπλωμάτης. Αν στον Γεώργιο ο Τσουδερός δηλώνει πιστός υπηρέτης για τη σταθεροποίηση της μοναρχίας, από τη θέση του πρωθυπουργού, τα επιχειρήματα που διατυπώνει στη βρετανική κυβέρνηση για να διατηρήσει και μετά τον πόλεμο το αξίωμα αυτό τα εντάσσει σ' ένα γενικότερο προβληματισμό όσον αφορά στην μεταπολεμική πολιτική κατάσταση. Ο Τσουδερός διακρίνει τους πολιτικούς στην κατεχόμενη Ελλάδα στην παλαιά πολιτική ηγεσία, τους νέους πολιτικούς που φιλοδοξούν να κυβερνήσουν τη χώρα, τους σκληρο-πυρηνικούς δημοκρατικούς που παραμένουν πιστοί στον αρχηγό τους Ν.Πλαστήρα και όσοι έχουν απομείνει από τους υποστηρικτές της δικτατορίας. Ο Τσουδερός δεν είναι σε θέση να γνωρίζει στα μέσα Οκτωβρίου 1941, όταν υποβάλλει αυτό το υπόμνημα, την ύπαρξη του ΕΑΜ που έχει ιδρυθεί πριν από ένα μήνα, αποφεύγει όμως να αναφερθεί σε οποιοδήποτε αριστερό πολιτικό σχηματισμό. Είναι προφανές ότι επιδιώκει να είναι ο μοναδικός συνομιλητής των βρετανών στη διαχείριση του μεταπολεμικού πολιτικού προβλήματος στο οποίο δεν επιθυμεί να συμπεριλάβει το ΚΚΕ.

⁹ ΦΕΚ 169 Εν Τζοχαννεσμπέργκ 15 Αυγούστου 1941.

Ταυτόχρονα χαρακτηρίζοντας όλους τους αστούς πολιτικούς ως ακατάλληλους προβάλλει ο ίδιος εμμέσως πλην σαφώς ως η πλέον αποδεκτή πολιτική λύση.

Την ανάλυση του πολιτικού προβλήματος που προτείνει την συνδέει ο Τσουδερός άμεσα με την επαναφορά της μοναρχίας. Στο ίδιο υπόμνημα υπογραμμίζει με έμφαση ότι η επιστροφή του Γεώργιου είναι απολύτως απαραίτητη για τα συμφέροντα της Ελλάδας και των συμμάχων της. Για να παραμείνει η Ελλάδα ελεύθερη και να διατηρήσει την παρούσα εξωτερική πολιτική είναι απαραίτητο να αποφευχθούν ριζοσπαστικές εσωτερικές αλλαγές μετά τον πόλεμο. Λίγες μέρες αργότερα επανέρχεται στο θέμα τονίζοντας ότι στις παρούσες συνθήκες η εγκαθίδρυση προεδρικής δημοκρατίας θα σήμαινε εθνική καταστροφή.¹⁰

Η επανειλημμένα διατυπωμένη άρνηση του Τσουδερού να δεσμευτεί ότι η κυβέρνηση του θα αποκαταστήσει τις δημοκρατικές ελευθερίες στην Ελλάδα ενισχύει τις υποψίες του Foreign Office ότι ο Έλληνας πρωθυπουργός θεωρεί χειρότερο το παλιό κομματικό σύστημα από μία μορφή δικτατορικού καθεστώτος. Αυτή η παρατήρηση Βρετανού διπλωμάτη επιφορτισμένου με τις ελληνικές υποθέσεις αποτυπώνει τον έντονο προβληματισμό του Foreign Office, για τις προθέσεις της ελληνικής κυβέρνησης στο θέμα αυτό, ο οποίος επιβεβαιώνεται στις αρχές Οκτωβρίου όταν το πρώτο ραδιοφωνικό μήνυμα του Τσουδερού προς τον ελληνικό λαό για τις συνταγματικές ελευθερίες του κρίνεται ελάχιστα ικανοποιητικό.¹¹

Στο μήνυμα αυτό που πραγματοποιείται κάτω από βρετανική πίεση ο Τσουδερός περιορίζεται να δηλώσει ότι δεσμεύεται να αποκαταστήσει ένα καθεστώς ελευθερίας που θα επιτρέπει την ισότιμη συμμετοχή όλων στη δημόσια ζωή και το οποίο θα εξασφαλίσει την ελευθερία των ατόμων απέναντι σε οποιαδήποτε παράνομη ενέργεια εκείνων που κατέχουν την εξουσία. Την ίδια περίοδο και ενώ αυξάνει η βρετανική πίεση για μία χειρονομία στο θέμα της κατάργησης της δικτατορίας η κυβέρνηση επιλαμβάνεται του θέματος της Εθνικής Οργανώσεως Νεολαίας. Έχει προηγηθεί τηλεγράφημα του Βρετανού υπουργού Μέσης Ανατολής Lyttelton στο οποίο τονίζει ότι η ΕΟΝ Αιγύπτου, η

¹⁰ «ΣΗΜΕΙΩΜΑ Περί των εν Ελλάδι Κομμάτων και της Κοινής Γνώμης», 18 Οκτωβρίου 1941, Υπόμνημα 4 Νοεμβρίου 1941, Εμμανουήλ Τσουδερού, *Ιστορικό Αρχείο 1941-1944 Α' Τόμος*, Πολιτικά. Φυτράκης, Αθήνα, 1990 σ.210-218

¹¹R9277 FO371/29909 Παρατηρήσεις Eden και στελεχών του Foreign Office. 21 Οκτωβρίου 1941.

οποία συνεχίζει να δραστηριοποιείται υπό την προστασία του Έλληνα Πατριάρχη, πρέπει να σταματήσει να λειτουργεί και ερωτά τον Foreign Office αν μπορεί να προσεγγίσει την ελληνική κυβέρνηση για το θέμα αυτό.

Ο νόμος όμως που δημοσιεύεται αναστέλλει τη λειτουργία και δεν καταργεί την ΕΟΝ. Ορίζει ότι με απόφαση του πρωθυπουργού είναι δυνατόν να διαλυθούν οι κατά τόπους οργανώσεις ή να αποσταλούν σε αόριστη άδεια τα μέλη τους. Προβλέπεται επίσης ότι με Β. Διατάγματα που εκδίδονται με πρόταση του προέδρου της κυβέρνησης καταργούνται ή τροποποιούνται οι διατάξεις του νόμου της ΕΟΝ με σκοπό να μετασχηματιστεί σε οργάνωση «επί βάσεων της Ελληνικής οικογενείας και του Εθνικού Σχολείου»¹²

Στα τέλη Δεκεμβρίου 1941 είναι πλέον σαφές στο Foreign Office ότι ο Τσουδερός κωλυσιεργεί στο συνταγματικό ζήτημα. Αντίθετα όμως από τη στάση του Τσουδερού, η βρετανική κυβέρνηση πιστεύει ότι είναι απαραίτητο να αποκατασταθούν το ταχύτερο δυνατόν οι συνταγματικές ελευθερίες και να καταργηθεί το καθεστώς της δικτατορίας που ισχύει ακόμα.

Η απόκτηση των συνταγματικών ελευθεριών εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της βρετανικής πολιτικής στην κατεχόμενη Ευρώπη. Απέναντι στα αυταρχικά καθεστώτα που έχει εγκαταστήσει ο Άξονας και ενώ είναι ακόμα άγνωστη η έκβαση και η διάρκεια του πολέμου, η αποκατάσταση της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου καθιστά σαφή την αντίθεση των δύο πολιτικών συστημάτων που συγκρούονται και ουσιαστικά είναι το μόνο στη φάση αυτή που μπορούν να προσφέρουν οι σύμμαχοι στους λαούς της Ευρώπης. Σε εφαρμογή αυτής της πολιτικής πραγματοποιείται στο Λονδίνο στα μέσα Ιανουαρίου 1942 Διασυμμαχική Διάσκεψη όπου δεκαοκτώ κράτη καταδικάζουν τις πράξεις βίας και τα εγκλήματα που διαπράττουν οι δυνάμεις κατοχής και οι ντόπιοι συνεργάτες τους και αποφασίζουν οι ένοχοι να καταδιωχθούν, να δικάσουν και οι αποφάσεις των δικαστηρίων να εκτελεστούν.¹³

Στην περίπτωση της Ελλάδας είναι προφανές ότι η επαναφορά των συνταγματικών ελευθεριών διευκολύνει μακροπρόθεσμα την αποκατάσταση της βρετανικής επιρροής στη μεταπολεμική περίοδο.

¹² ΦΕΚ αριθμός 174, Α.Ν.3069 «Περί αναστολής της εφαρμογής του Α.Ν.1798 περί Εθνικής Οργανώσεως Νεολαίας», 24 Νοεμβρίου 1941

¹³ Ε.Τσουδερού, *Διπλωματικά Παρασκήνια 1941-1944*, Αετός, Αθήναι, 1950, σ.108-109

Βραχυπρόθεσμα μπορεί να λειτουργήσει ως αντίβαρο στην ισχυρή αντίδραση που αναμένουν οι Βρετανοί από την πολιτική αυστηρού αποκλεισμού που επιμένουν την περίοδο αυτή να εφαρμόζουν προς την κατεχόμενη Ελλάδα με όλες τις τραγικές συνέπειες στον πληθυσμό της, σε αντίθεση με άλλες περιπτώσεις όπως εκείνη της Γαλλίας του Vichy όπου επιτρέπουν ήδη από τις αρχές του 1940 την αποστολή τροφίμων από τις ΗΠΑ.

Παρ' όλες τις διαφορές τους σε ζητήματα πολιτικής, στρατηγικής και τακτικής οι Βρετανοί ιθύνοντες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι σ' αυτή τη φάση του πολέμου δεν υπάρχει εναλλακτική λύση από την υφιστάμενη κυβέρνηση εξορίας με τον Τσουδερό ως πρωθυπουργό. Ταυτόχρονα όμως συνεχίζεται η πίεση στην κυβέρνηση εξορίας να αποκαταστήσει τις συνταγματικές ελευθερίες αλλά και να ταξιδεύσει σύντομα ο Τσουδερός και ο Γεώργιος στη Μέση Ανατολή ώστε να επιληφθούν των ελληνικών υποθέσεων. Ο Γεώργιος ειδικά θα πρέπει να εγκατασταθεί μόνιμα εκεί όπου βρίσκεται και ο στρατός του, όπως αναφέρεται ρητά στα σχετικά έγγραφα του Foreign Office. Ο Eden σε συνάντηση του με τον Τσουδερό στα τέλη Νοεμβρίου 1941 θέτει τα ζητήματα αυτά και γραπτά ενώ επιβεβαιώνει παράλληλα την επιθυμία και ελπίδα της κυβέρνησης του ότι μετά τον πόλεμο ολόκληρος ο ελληνικός λαός θα πρέπει να καλωσορίσει τον βασιλιά στη χώρα του. Απορρίπτει όμως την πρόταση του Τσουδερού να υπογραφεί Βρετανο-ελληνική συμμαχία για τη μεταπολεμική περίοδο προτείνοντας να εξεταστεί το θέμα σε εύθετο χρόνο. Ένας από τους λόγους που συνηγορεί υπέρ της απόρριψης είναι η απόφαση του Foreign Office να αποφύγει κατά τη διάρκεια των σχετικών συζητήσεων την αναμενόμενη ανακίνηση του Δωδεκανησιακού από τον Τσουδερό και την συνακόλουθη εντονότατη αντίδραση της Τουρκίας, η οποία αν και ουδέτερη, βαρύνει περισσότερο επί της βρετανικής πολιτικής στην Νοτιοανατολική Ευρώπη από την Ελλάδα. Στο συμπέρασμα αυτό έχει καταλήξει η βρετανική κυβέρνηση ήδη από τους πρώτους μήνες του 1941 όταν προσπαθεί να πείσει μάταια την Τουρκία να βοηθήσει στρατιωτικά την Ελλάδα.¹⁴ Η σημασία της

¹⁴ Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας το Foreign Office θεωρεί σκόπιμο στα τέλη Φεβρουαρίου 1941 να ενθαρρύνει τον Γεώργιο να προχωρήσει το σχέδιο του να ζητήσει από την Τουρκία να στείλει στρατεύματα να υπερασπιστούν τη Θεσσαλονίκη από γερμανική επίθεση.
R1995 F.O.371/29802 Υπόμνημα O.Sargent 24 Φεβρουαρίου 1941.

Ll.Woodward, *British Foreign Policy...* τόμος I, HMSO, London, 1970 σ.534, 540, 548. Για την πολιτική της Τουρκίας στο θέμα αυτό βλέπε S.Deringil, *Turkish Foreign Policy during the Second World War: an "active" neutrality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, s.117-12

Τουρκίας υπογραμμίζεται και από την απόφαση της Βρετανίας τον Απρίλιο 1941 να προτείνει στην Τουρκία να καταλάβει τη Χίο και τη Μυτιλήνη για στρατηγικούς λόγους προλαβαίνοντας την άφιξη των Γερμανών.¹⁵ Είναι όμως προφανές ότι η βρετανική κυβέρνηση πιστεύει ότι μπορεί να επιτύχει τους πολιτικούς στόχους της στην Ελλάδα χωρίς συγκεκριμένη δέσμευση από την οποία θα απορρέουν και υποχρεώσεις. Με το ίδιο σκεπτικό είχε άλλωστε απορρίψει και αντίστοιχες προτάσεις του Μεταξά στις παραμονές του πολέμου. Αυτή ακριβώς τη δέσμευση επιδιώκει ο Τσουδερός ο οποίος αποβλέπει και σε ισχυροποίηση της θέσης του από μία τέτοια ενέργεια. Ο Eden εκμεταλλευόμενος τη διακαή επιθυμία του έλληνα πρωθυπουργού για κάποιας μορφής αναγνώριση της κυβέρνησης του αντιπροτείνει την υπογραφή στρατιωτικής συμφωνίας, η οποία θα περιλαμβάνει και ένα προοίμιο στο οποίο θα υπογραμμίζεται η στενότερη συνεργασία των δύο κυβερνήσεων στη διεξαγωγή του πολέμου και στην απελευθέρωση της Ελλάδας από τους εισβολείς. Ο Τσουδερός αποδέχεται την πρόταση και η συμφωνία, αντίστοιχη με παρόμοια κείμενα που υπογράφουν και οι άλλες συμμαχικές κυβερνήσεις εξορίας, υπογράφεται στις αρχές Μαρτίου 1942. Οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις εντάσσονται στη βρετανική στρατιωτική διοίκηση και προβλέπεται η δυνατότητα να τοποθετηθεί Βρετανός διοικητής σ' αυτές.¹⁶ Μέχρι τις αρχές Φεβρουαρίου 1942 ένα σημαντικό αν όχι το μεγαλύτερο μέρος της πολιτικής δραστηριότητας του Τσουδερού στο Λονδίνο αναλύεται στην προσπάθεια του να αντισταθεί στην βρετανική πίεση να καταργήσει το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου. Από τις αρχές Ιανουαρίου όμως το ζήτημα παίρνει νέα τροπή μετά τη γνωστοποίηση στο Λονδίνο του περιεχομένου της επιστολής που έχει στείλει ο στρατηγός Στ. Γονατάς από την Αθήνα σε πολιτικούς φίλους τους στο Κάιρο. Ο Γονατάς γράφοντας εκ μέρους όλων

¹⁵ Ο Γεώργιος, όχι όμως και ο Τσουδερός πριν αναχωρήσει για την Κρήτη ενημερώνεται από βρετανό αξιωματικό και συμφωνεί. Επιπλέον εκφράζει την άποψη ότι η Τουρκία πρέπει να καταλάβει αμέσως τα νησιά για το δικό της συμφέρον και ότι επείγει η ελληνική κυβέρνηση να το ζητήσει επίσημα από την τουρκική. Ο Τσουδερός απορρίπτει κατηγορηματικά την πρόταση όταν 10 μέρες αργότερα ενημερώνεται ότι η Τουρκία ζητά τη συγκατάθεση της Γερμανίας να καταλάβει τα νησιά αυτά στα οποία το Foreign Office έχει προσθέσει τη Λήμνο, την Ικαρία και τη Σάμο. Η Βρετανία έχει ήδη ενημερώσει για αυτό το σχέδιο της τις κυβερνήσεις του Καναδά, της Αυστραλίας και της Νέας Ζηλανδίας.

R4335 F.O.371/30091 Knatchbull-Hugessen (Αγκυρα) προς F.O. τηλεγράφημα 934 23 Απριλίου 1941. Εμ.Τσουδερός, *Διπλωματικά Παρασκήνια*.. σ.79-81

¹⁶ Π.Παπαστράτης «Διπλωματικά παρασκήνια της υπογραφής της Στρατιωτικής Συμφωνίας Βρετανίας-Ελλάδας στις 9 Μαρτίου 1942» *ΜΝΗΜΩΝ* τόμος 7^{ος} 1979, σ.177-178.

των πολιτικών αρχηγών απορρίπτει τις κυβερνήσεις Τσολάκογλου και Τσουδερού ως συνέχεια του μεταξικού καθεστώτος. Ουδείς υποστηρίζει τον βασιλιά, τονίζει, εκτός από ένα πολύ μικρό ποσοστό αξιωματούχων, ενώ όλα τα πολιτικά κόμματα ενωμένα επιθυμούν την εγκαθίδρυση ενός δημοκρατικού καθεστώτος.

Αυτή την επιστολή χρησιμοποιεί με επιτυχία η βρετανική κυβέρνηση για να πείσει τελικά τον Τσουδερό να διευκρινίσει τη θέση της κυβέρνησης του στο θέμα αυτό. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο Γεώργιος και η κυβέρνηση του να δηλώσουν κατηγορηματικά στα τέλη Ιανουαρίου 1941 ότι, α) το Σύνταγμα του 1911 παραμένει προσωρινά σε ισχύ, β) μετά τον πόλεμο θα καθιερωθεί στην Ελλάδα πολίτευμα βασιλευόμενης δημοκρατίας το οποίο πρέπει οπωσδήποτε να εγκριθεί από το λαό γ) η κυβέρνηση Τσουδερού είναι έτοιμη να παραδώσει την εξουσία, αμέσως μετά την υπογραφή της ειρήνης, σε νέα κυβέρνηση «στηριζομένην εις την Κοινήν Γνώμην».

Είναι σαφές ότι οι διαβεβαιώσεις αυτές προκαθορίζουν τη μορφή του μεταπολεμικού πολιτεύματος. Δεν απευθύνονται όμως προς τον ελληνικό λαό αλλά διατυπώνονται, όπως έχει άλλωστε συμφωνηθεί, σε επιστολή του Τσουδερού προς τον Eden, ενέργεια που δεν αφήνει καμία αμφιβολία για το ρόλο που καλείται να διαδραματίσει η Βρετανία στις ελληνικές πολιτικές εξελίξεις. Ο Τσουδερός διαβεβαιώνει επιπλέον τον Eden, ότι η κυβέρνησή του δεν ασκεί δικτατορική εξουσία.¹⁷ Παράλληλα με τη σαφή αποκατάσταση των συνταγματικών ελευθεριών που κυριολεκτικά επιβάλλει στην κυβέρνηση εξορίας να διακηρύξει, η βρετανική κυβέρνηση νοθετεί με τα μέσα προπαγάνδας που διαθέτει τον ελληνικό λαό να μην ασχολείται με πολιτικά ζητήματα που μπορούν να λυθούν μόνο μετά την απελευθέρωση και τους καλεί να συσπειρωθούν, οποιεσδήποτε και αν είναι οι πολιτικές πεποιθήσεις τους, γύρω από τον βασιλιά τους και την κυβέρνηση ενωμένοι στην πολεμική προσπάθεια.

Στις 4 Φεβρουαρίου 1942 ακυρώνεται με Συντακτική Πράξη το Διάταγμα της 4^{ης} Αυγούστου που ανέστειλε τις ελευθερίες του ελληνικού λαού. Είναι η μόνη ενέργεια στο θέμα αυτό που αποφασίζεται με πρωτοβουλία της κυβέρνησης εξορίας. Την ίδια μέρα ο Τσουδερός απομακρύνει το τελευταίο από τα

¹⁷ R598 F.O. 371/33167 Τσουδερός προς Eden, Επιστολή, έγγραφο 6466, 25 Ιανουαρίου 1944.

στελέχη του καθεστώτος Μεταξά που παρέμεινε ακόμα στην κυβέρνηση, τον Αρ.Δημητράτο Υφυπουργό Εργασίας και Συνεταιρισμών και Υπουργό Γεωργίας, ενώ συγκεντρώνει στο πρόσωπο του και αυτά τα καθήκοντα.¹⁸ Ο τρόπος απομάκρυνσης που εφαρμόζει ο Τσουδερός, απαλλαγή καθηκόντων με βαρύτατους χαρακτηρισμούς σε αντίθεση με την πρακτική της παραίτησης που ακολουθήθηκε στην περίπτωση των Μανιαδάκη και Νικολούδη, εντάσσεται στην προσπάθεια του να αποδείξει ότι η κυβέρνηση έχει διαρρήξει πλέον κάθε σχέση με το καθεστώς Μεταξά.

Στα πλαίσια της περιορισμένης δραστηριότητας της ελληνικής κυβέρνησης στο Λονδίνο υπογράφεται στα μέσα του Ιανουαρίου 1942 Ελληνο-Γιουγκοσλαβικό Σύμφωνο συγκρότησης Βαλκανικής Ένωσης το οποίο αποβλέπει στη μελλοντική προσχώρηση και άλλων βαλκανικών κρατών. Η συμφωνία αυτή, που αδρανή πολύ γρήγορα, αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου βρετανικού σχεδίου που προωθείται από το φθινόπωρο 1941 για συγκρότηση ομοσπονδιών στην ανατολική και κεντρική Ευρώπη και στα Βαλκάνια με στόχο να ελεγχθεί η σοβιετική αλλά και ενδεχόμενη γερμανική επέκταση στο χώρο αυτό μετά τον πόλεμο.

Αν η συμμετοχή στο σχέδιο αυτό, το οποίο απασχολεί τη βρετανική κυβέρνηση τουλάχιστον μέχρι το τέλος του 1942, είναι αποτέλεσμα βρετανικής πίεσης, η επίσκεψη στις ΗΠΑ αποτελεί σταθερή επιδίωξη του Τσουδερού και του Γεώργιου από το φθινόπωρο του 1941. Η βρετανική κυβέρνηση όμως θα συναινέσει να πραγματοποιήσουν αυτή την επίσκεψη μετά την αποκατάσταση των συνταγματικών ελευθεριών του ελληνικού λαού και την επίσκεψη τους στη Μ. Ανατολή. Με το ταξίδι τους τον Ιούνιο και Ιούλιο 1942, αναζητούν ερείσματα απέναντι στις βρετανικές πιέσεις να προσαρμόσουν την πολιτική τους στις συνθήκες του πολέμου. Τελικά δεν αποκομίζουν άμεσα πολιτικά οφέλη. Η αμερικανική κυβέρνηση είναι από την αρχή αντίθετη σ' αυτή την επίσκεψη, ο πρόεδρος Roosevelt δεν δεσμεύεται για τις εθνικές διεκδικήσεις που ο Τσουδερός δεν παραλείπει να του υποβάλλει και ο ελληνοαμερικανικός τύπος είναι συγκρατημένος επειδή έχει συμφωνηθεί να μη γίνουν αναφορές

¹⁸ ΦΕΚ αριθμός 3, Λονδίνο 4 Φεβρουαρίου 1942.

κατά τη εκεί παραμονή τους, στις σχέσεις του Γεώργιου με τη δικτατορία Μεταξά.¹⁹

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

Η βρετανο-αιγυπτιακή συνθήκη του 1936 προέβλεπε την αποχώρηση του βρετανικού στρατού από την Αίγυπτο με εξαίρεση τη ζώνη της διώρυγας του Σουέζ. Η ιταλική όμως επίθεση στην Αίγυπτο το 1940 αναβάλλει την αποχώρηση του. Τον επόμενο χρόνο οι βρετανοί επεμβαίνουν για να επαναφέρουν στην εξουσία το κόμμα Wafd με το οποίο κρίνουν ότι μπορούν να συνεργαστούν καλύτερα στη διάρκεια του πολέμου παρά τον έντονο εθνικιστικό χαρακτήρα του και τα προβλήματα που τους έχει δημιουργήσει στο μεσοπόλεμο. Στο χώρο των στρατιωτικών επιχειρήσεων η κατάσταση στο μέτωπο της Μ. Ανατολής σταθεροποιείται υπέρ των συμμάχων το φθινόπωρο του 1942 όταν η προέλαση του γερμανικού εκστρατευτικού σώματος του Ρόμμελ ανακόπτεται στο Ελ Αλαμείν σε απόσταση 80 χιλιομέτρων περίπου από την Αλεξάνδρεια.

Ο Βρετανός πρωθυπουργός και το Foreign Office δεν είναι οι μόνοι βρετανοί συνομιλητές της εξόριστης κυβέρνησης. Στη Μέση Ανατολή οι βρετανικές υπηρεσίες με υπερκαλυπτόμενες πολλές φορές δικαιοδοσίες ως προς τις ελληνικές υποθέσεις είναι:

1) η Βρετανική Πρεσβεία στην Αίγυπτο 2) από το καλοκαίρι του 1941 το γραφείο του βρετανού υπουργού αρμόδιου για θέματα Μέσης Ανατολής 3) από την άνοιξη του 1943 ο βρετανός πρεσβευτής στην ελληνική κυβέρνηση που την ακολουθεί στη Μέση Ανατολή 4) η Υπηρεσία Πολιτικού Πολέμου (Political Warfare Executive) που υπάγεται στην αρμοδιότητα του Foreign Office και είναι αρμόδια για την προώθηση της βρετανικής πολιτικής και το σχεδιασμό της προπαγάνδας με κάθε μέσο 5) μία σειρά από μυστικές υπηρεσίες υπεύθυνες για την παρακολούθηση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων στη Μέση Ανατολή αλλά και της κατάστασης στην κατεχόμενη Ελλάδα.

¹⁹ Λένα Διβάνη, *Η πολιτική των εξόριστων ελληνικών κυβερνήσεων 1941-1944* Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991, σ.268-270.